

Produkcja i eksport żywności z Ukrainy w warunkach wojny z Rosją

Sławomir Matuszak

Mimo trwającej od ponad dwóch miesięcy wojny Ukraina zdołała rozpocząć kampanię siewną, choć szacunki mówią, że tereny upraw będą do 30% mniejsze niż w 2021 r. Problemem w odniesieniu do tegorocznych zniw może być deficyt paliw. Nie wiadomo też, jak będą wyglądać zbiory na terenach okupowanych. Obecnie nie ma ryzyka niedoboru żywności, gdyż kraj dysponuje bardzo znaczącymi zapasami zbóż (ok. 20 mln ton), przekraczającymi w przypadku niektórych gatunków roczną konsumpcję. Na zajętych przez Rosjan obszarach mogą się jednak pojawić w tej kwestii problemy, gdyż okupanci konfiskują ziarno. Największym wyzwaniem dla Kijowa pozostaje blokada portów na Morzu Czarnym i Morzu Azowskim, przez które eksportowano zdecydowaną większość żywności (w szczególności zboża i oleje roślinne). Choć infrastruktura najważniejszych z nich nie ucierpiała, to wydaje się mało prawdopodobne, aby w najbliższych miesiącach wznowiły działalność, nawet gdyby doszło do zawieszenia broni. Moskwie będzie bowiem zależało na kontynuowaniu presji gospodarczej. Oznacza to, że Ukraina wciąż będzie zmuszona korzystać z alternatywnych szlaków dostaw przez państwa UE, zwłaszcza Polskę i Rumunię.

Produkcja rolna i kampania siewna

Rolnictwo jest jedną z najważniejszych gałęzi gospodarki Ukrainy, a przy tym należy do nielicznych sektorów, które w ostatnich latach nieustannie się rozwijały¹. W 2021 r. kraj zanotował największe w swojej historii zbiory zbóż – 86 mln ton (wzrost o 32,5% w stosunku do poprzedniego roku). To – dla porównania – wynik blisko trzykrotnie wyższy niż w Polsce. Najwięcej zebrano kukurydzy (42,1 mln ton, wzrost o 39%), pszenicy (32,2 mln ton, +29,2%) i jęczmienia (9,4 mln ton, +23,6%), a uprawy pozostałych gatunków miały znaczenie marginalne. Zbiory roślin oleistych wyniosły 22,8 mln ton, z czego 16,4 mln ton (wzrost o 25%) przypadło na nasiona słonecznika, 2,9 mln ton (+14,9%) – na rzepak, a 3,5 mln ton (+24,9%) – na soję.

Do głównych problemów wywołanych rosyjską agresją należą trudności z przeprowadzeniem kampanii siewnej. Pierwsza jej faza miała miejsce jesienią ubiegłego roku, kiedy zasiano 7,7 mln ha zbóż ozimych (pszenica, jęczmień) i 1,2 mln ha ozimego rzepaku. Obecnie największe wyzwanie dotyczy

¹ Szerzej na temat ukraińskiego rolnictwa zob. S. Matuszak, *Spichlerz świata? Rozwój rolnictwa na Ukrainie*, OSW, Warszawa 2021, osw.waw.pl.

prowadzenia prac rolnych w warunkach wojny. Władze w Kijowie od początku marca wielokrotnie wzywały do rozpoczęcia kampanii wszędzie, gdzie to możliwe, w tym na terenach okupowanych. Do tej pory obwody odpowiadające za większość produkcji rolnej (położone w centralnej, północnej i wschodniej części kraju) nie zostały zajęte przez Rosjan bądź były okupowane jedynie tymczasowo. Trudno jednak przewidzieć, jak rozwinie się sytuacja w najbliższych tygodniach. Niektórzy farmerzy i przedsiębiorstwa rolne w warunkach prawie całkowitej blokady eksportu (zob. niżej) nie dysponują środkami wystarczającymi do rozpoczęcia zasiewów. Aby im pomóc, rząd wprowadził rekompensatę za odsetki kredytów przeznaczonych na działalność rolną do kwoty 1,7 mln dolarów na firmę. Do końca kwietnia banki udzieliły podmiotom z branży pożyczek na sumę 15 mld hrywien (ok. 500 mln dolarów)².

W połowie marca Ministerstwo Rolnictwa oceniało, że rolnicy i przedsiębiorstwa mają 78% potrzebnych nasion, 84% nawozów i 55% środków ochrony roślin³.

” Problemem jest deficyt paliw – około dwóch trzecich ich importu pochodziło z Białorusi i Rosji, jednak dostawy ustały po rozpoczęciu inwazji. Ponadto Rosjanie zniszczyli jedyną działającą rafinerię.

Istnieje natomiast problem z dostawami paliw. Przed wojną Ukraina produkowała ok. 50% potrzebnej benzyny, 15% oleju napędowego i 20% LPG. Około dwóch trzecich importu benzyny i oleju napędowego pochodziło z Białorusi i Rosji. Dostawy te ustały po rozpoczęciu inwazji. Ponadto wojska agresora zaczęły regularnie niszczyć bazy naftowe na terenie całego kraju oraz ostrzelały jedyną działającą rafinerię – w Krzemieńczuku – przez co wstrzymała ona produkcję. Kijów zaczął sprowadzać paliwa z państw UE, lecz zniszczenia w infrastrukturze utrudniają logistykę. Mimo to aktualnie nie słychać doniesień o deficycie paliwa na potrzeby rolnictwa, choć zdarzają się krótkotrwałe lokalne braki. Pytaniem otwartym jest, czy w miarę stabilne dostawy dla sektora uda się utrzymać w nadchodzących miesiącach.

Prognozy resortu przewidują, że obszar zasiewów gatunkami jarymi zmniejszy się o 20,5%, z 16,9 do 13,4 mln ha⁴, choć można się też spotkać z opiniami, że całkowity obszar upraw będzie o 25–30% mniejszy od ubiegłorocznego. Szacunki te trudno jednak ocenić. Na terenach przejściowo zajętych przez oddziały rosyjskie (znaczne połacie obwodów kijowskiego, czernihowskiego i sumskiego) i tych, na których toczyły się działania zbrojne, nierzadko znajdują się niewybuchy bądź miny, co utrudnia prace polowe (zdarzały się już przypadki śmierci traktorzystów). Nie wiadomo, jak przebiega kampania siewna na terenach okupowanych. Pojawia się coraz więcej informacji o konfiskacie produkcji rolnej i wywożeniu jej do Rosji. Według Ministerstwa Rolnictwa Ukrainy może chodzić nawet o kilkaset tysięcy ton zboża⁵.

Resort rolnictwa zaleca zmianę struktury zasiewów – wprowadzenie gatunków, które dają niższe, czyli relatywnie mniejsze objętościowo plony. Część przedsiębiorstw zaczęło siać rośliny, które dają 2–3 tony zbiorów z hektara – np. soję, słonecznik czy rzepak – zamiast kukurydzy, której plony wynoszą średnio 8–10 ton z hektara. Ich niższa urodzajność powinna ułatwić logistykę związaną z wywozem. Na razie nie da się ocenić skali tego zjawiska, ale można założyć, że w tym roku zbiory kukurydzy będą znacznie mniejsze. Ponadto ministerstwo radzi sadzić gatunki tańsze w uprawie, jak pszenica jara czy jęczmień jary.

² Банки видали аграріям пільгових кредитів для проведення посівної на 15 мільярдів, Бізнес Цензор, 29.04.2022, biz.censor.net.

³ Україна забезпечена добривами до посівної на 84%, Interfax-Україна, 14.03.2022, interfax.com.ua.

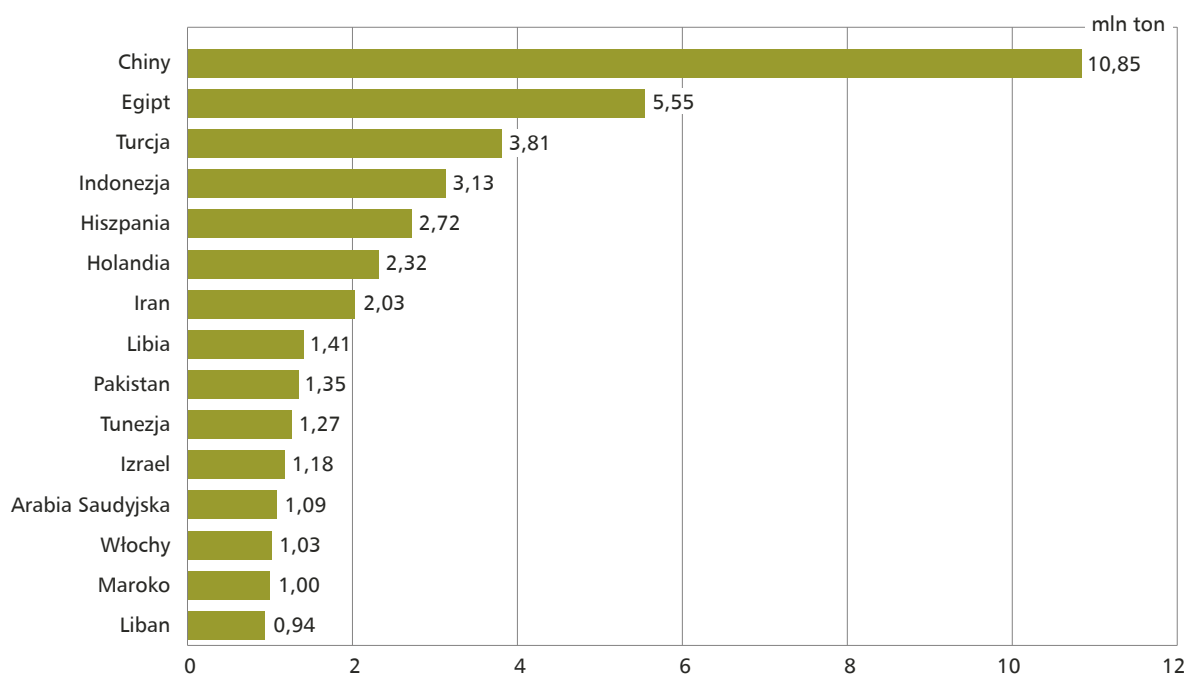
⁴ Мінагрополітики визначило рекомендовані культури для аграріїв, Бізнес Цензор, 4.04.2022, biz.censor.net.

⁵ Росіяни вивезли з України декілька сот тонн зерна, – Висоцький, *idem*, 1.05.2022.

Eksport i wyzwania logistyczne

Ukraina należy do ścisłej światowej czołówki pod względem sprzedaży żywności: odpowiada za połowę eksportu oleju słonecznikowego, 16% kukurydzy, 10% pszenicy, jest też liczącym się dostawcą jęczmienia i rzepaku. Eksport sektora ma też kluczowe znaczenie dla gospodarki – w 2021 r. jego wartość wyniosła 27,7 mld dolarów – co stanowiło 40,7% całości sprzedaży na rynki zagraniczne. Najważniejszymi pozycjami towarowymi były zboża (12,3 mld dolarów) i oleje roślinne, głównie słonecznikowy (7 mld dolarów). Odbiorcami ukraińskich zbóż są przede wszystkim państwa Azji Południo-Wschodniej, Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Wśród piętnastu największych importerów znajdują się jedynie trzy kraje UE, położone przy tym dość daleko od granic Ukrainy (Hiszpania, Holandia i Włochy).

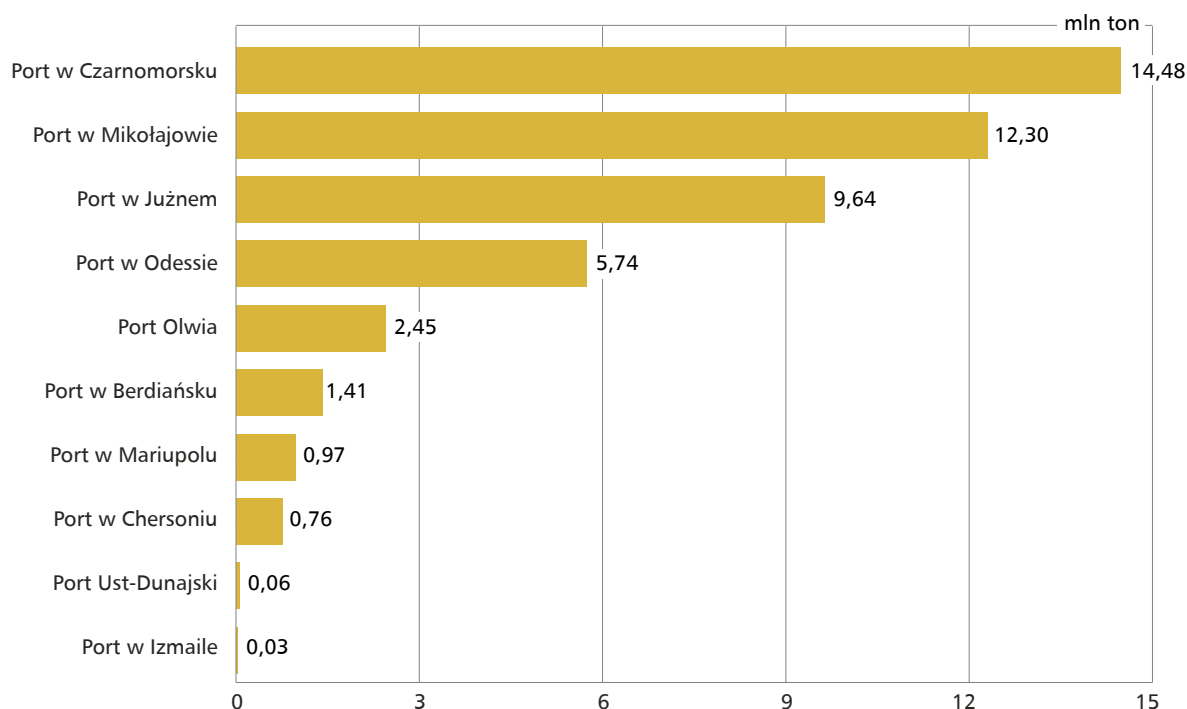
Wykres 1. Najwięksi odbiorcy zbóż z Ukrainy w 2021 r.

Źródło: wyliczenia własne na podstawie danych Państwowego Komitetu Statystyki.

Przed wojną około dwóch trzecich eksportu realizowano drogą morską. W odniesieniu do produkcji rolnej wskaźnik ten był jeszcze wyższy – dla zbóż wynosił 99%, a dla olejów roślinnych 91% (6% wysyłano transportem drogowym, 3% – kolejowym). W IV kwartale 2021 r. przeładunek w portach wynosił 5–6 mln ton miesięcznie dla zbóż i 500–600 tys. ton dla olejów roślinnych. W początkach agresji ukraińskie porty nad Morzem Czarnym i Morzem Azowskim zostały zablokowane. W trakcie działań wojennych kraj utracił kontrolę nad czterema, a infrastruktura pozostałych pozostała nietknięta bądź doznała niewielkich uszkodzeń. W 2021 r. najważniejsze znaczenie miały porty w Odessie i jej okolicach (w Czarnomorsku i Jużnym) oraz w Mikołajowie, natomiast te znajdujące się aktualnie pod okupacją – w Mariupolu, Berdiańsku i Chersoniu – odgrywały znacznie mniejszą rolę.

Wykres 2. Eksport zbóż z ukraińskich portów w 2021 r.

Źródło: wyliczenia własne na podstawie danych Administracji Portów Morskich Ukrainy.

Rosyjska blokada morska doprowadziła do załamania się handlu zagranicznego Ukrainy. W ocenie resortu gospodarki w marcu wyeksportowano 5,97 mln ton towarów na sumę 2,7 mld dolarów, podczas gdy w lutym – 13,1 mln ton o wartości 5,3 mld dolarów. Szczególne wyzwanie stanowił eksport zbóż i olejów – w marcu za granicę sprzedano 1,1 mln ton kukurydzy, 309 tys. ton pszenicy i 118 tys. ton oleju słonecznikowego, a więc czterokrotnie mniej niż w lutym. To i tak zaskakująco duże wielkości – wcześniej eksperci branżowi szacowali, że kolejami i transportem drogowym można wywieźć maksymalnie 500 tys. ton zboża miesięcznie. Z drugiej strony nie ma pewności, na ile wiarygodne są te dane, gdyż minister rolnictwa Mykoła Solski w wywiadzie z 14 kwietnia oznajmił, że eksport płodów rolnych w marcu wyniósł zaledwie 200 tys. ton. W kwietniu według danych resortu za granicę udało się sprzedać 1,1 mln ton zbóż⁶.

Trwają intensywne poszukiwania alternatywnych tras eksportu produkcji rolnej, w szczególności zboża. Kijów za najbardziej perspektywiczne uznaje połączenie przez Polskę do portów bałtyckich (głównie Gdańska, lecz prowadzi również rozmowy z Litwą i Estonią w sprawie wykorzystania ich infrastruktury) oraz do Rumunii. Pierwszy statek z ukraińskim zbożem wypłynął z Konstancy 29 kwietnia⁷. 23 kwietnia Polska i Ukraina podpisały memorandum dotyczące zacieśnienia współpracy w dziedzinie kolei. Dokument przewiduje utworzenie wspólnej spółki kolejowej, która będzie obsługiwała połączenia z rynkami zachodnimi.

Oddzielny problem to bardzo duże zapasy zboża w kraju. Według resortu rolnictwa wynoszą one 6 mln ton pszenicy (przy zapotrzebowaniu 8 mln ton rocznie) i 15 mln ton kukurydzy (konsumpcja – 7 mln ton rocznie). Z jednej strony to pozytywna wiadomość, gdyż oznacza, że Ukrainie nie grozi deficyt żywności (choć jest on możliwy na terenach okupowanych oraz tam, gdzie toczą się działania

⁶ О. Павлиш, Д. Денков, *Аграрний експорт оживає: у квітні з України вивезли у 5 разів більше сільгосппродукції*, Економічна правда, 3.05.2022, epravda.com.ua.

⁷ *Перше судно з українським зерном завантажили для експорту в порту Румунії*, Європейська правда, 29.04.2022, eurointegration.com.ua.

zbrojne i występują trudności z zaopatrzeniem). Z drugiej – nawet jeżeli przyjmemy, że w marcu udało się wyeksportować 1,4 mln ton, to wywiezienie tylko obecnych zapasów zajmie wiele miesięcy. Za kwartał zaczną się zaś żniwa, więc pojawi się konieczność przechowania kolejnych dziesiątków milionów ton ziarna. W ocenie ukraińskich władz kraj nie posiada wystarczającej infrastruktury do magazynowania takiej ilości zboża. Poza tym część elewatorów nie jest przystosowana do przechowywania go dłużej niż przez 2–3 miesiące. W szczególności dotyczy to portów, w których aktualnie znajduje się 1,3 mln ton zbóż i olejów (a według innych doniesień 4,5 mln ton samego zboża⁸).

Perspektywy

W ciągu najbliższych kilku miesięcy rozwój produkcji i eksportu płodów rolnych będzie bezpośrednio zależał od sytuacji na froncie. Teoretycznie może dojść do zawieszenia broni bądź podpisania jakiegoś dokumentu na kształt porozumień mińskich z 2014 i 2015 r. przy jednoczesnym zachowaniu obecnie zajmowanych pozycji. Jeżeli jednym z jego warunków byłoby oddanie Kijowowi dostępu do portów, to sytuacja handlowa mogłaby wrócić do stanu sprzed wojny (rozminowanie szlaków morskich zajmie do dwóch miesięcy). Nie można wykluczyć wariantu obejmującego utrzymanie przez agresora blokady nawet w przypadku zawieszenia broni, gdyż Moskwie będzie zależało na kontynuowaniu presji gospodarczej. Najgorszym scenariuszem byłoby zajęcie przez Rosję całego pasa wybrzeża i odcięcie Ukrainy od dostępu od morza. Oznaczałoby to konieczność całkowitego przekierowania eksportu poprzez państwa unijne i wiązałoby się z koniecznością usprawnienia logistyki, w tym udrożnienia infrastruktury na granicach, oraz szeregiem nowych inwestycji, m.in. budową terminali przeładunkowych dla towarów, których wcześniej nie przewożono przez UE (np. zbóż).

⁸ В українських портах заблоковано майже 4,5 мільйона тонн зерна, – ООН, Бізнес Цензор, 2.05.2022, biz.censor.net.